

דף יא

'עין יפה בסלע, עין רעה בשקל, בינונית – ברגיא. אמר רבא: הלכתא ברגיא. וכמה? תלתא זוזי'. נראה שזהו מחירו של שה בינוני בימיהם. וכן שנינו במנחות (קז): האומר 'הרי עלי כבש' – יביא הוא ונסכיו בסלע, ופרש הרמב"ם (בפירוש המשנה שם. וכן משמע בחיבורו הגדול – עפ"י התוספתא. ע' בהל' מעה"ק טז, ד ובנו"כ) ששיעור זה הוא מחיר שה בינוני, לא כחוש ולא שמן – עם הנסכים. ולפי זה נראה שיש ליתן בפדיון פטר חמור שה בינוני שבאותה שעה ובאותו מקום [כשם שבנדבת כבש כתב הרמב"ם (שם) שמשערים לעולם כפי שה בינוני. ואולם יש מדייקים מרש"י שם ששיעור הוא שקבעו חכמים – ע' יד דוד ובה תודה מנחות שם].

'רגיא' תרגום של פלס (משלי טז, יא): 'רגיא'. ודרשוהו בגמרא 'רגיל הכא רגיל הכא' (עפ"י מילון רע"צ מלמד).

'רבי יהודה נשיאה הוה ליה פטר חמור, שדריה לקמיה דרבי טרפון'. יש אומרים שרבי טרפון המוזכר כאן, אינו רבי טרפון רבו של רבי עקיבא, שהרי רבי יהודה נשיאה היה בתקופה מאוחרת הרבה (ריעב"ץ. ע"ש). ויש אומרים שרבי יהודה נשיאה שבכאן אינו זה הידוע, וקדם הרבה לרבי יהודה הנשיא (רי"א חבר).

– מפשט הלשון 'שדריה... אמר ליה...' נראה ששלח הפטר-חמור עצמו לפני רבי טרפון. ויש להבין מדוע הוצרך לכך [ואין לומר כדי לשומו, שרצה לפדותו בשוויו – שאם כן מהו שהשיב על שיעורו של שה].

ולכאורה נראה מכאן מקור לדברי הרמב"ם (בכורים יב, יב) שאם דמי החמור פחותים משלשה זוזים [לדרך בינונית] – אין פודים אותו בשוויו אלא בשלשה זוזים או בשה. על כן הוצרך לשולחו לר' טרפון שיקבע כמה צריך ליתן בעד החמור הזה שדמיו מועטים.

אכן הרמב"ם לא הביא כלל שיעורי השה, והביא השיעורים רק לענין דמי החמור כאמור. וכתבו המפרשים שכנראה היתה לו גרסה אחרת בגמרא. ואולם כל שאר הראשונים הביאו כפי גרסתנו (ע' ראב"ד; כס"מ; לקוטי הלכות). ולפי גרסתנו כתבו הפוסקים (הגר"א; חו"א יז, ה; רד"ל), אפשר לפדות פטר חמור בשוויו גם כשאינו שוה שלשה זוזים [וזהו 'פריק להו בשלקי' – שאינם שוים שלשה זוזים. חו"א]. וצריך באור לפי זה מדוע שלח הפטר-חמור לפני ר' טרפון.

ואפשר ש'שדריה' מתייחס לשה, ונתנו לרבי טרפון שהיה כהן (כדלהלן נא: – וזאת לפי הדעה דלעיל שהיה זה רבי טרפון רבו של רע"ק). ו'אמר ליה כמה בעינן למיתב לכהן' היינו קודם ששלח לו.

'הפודה פטר חמור של חברו – פדיונו פדוי'. כתב בספר מחנה אפרים (שלוהין כה; זכיה ז), על פי מה שנראה מדברי התוס' שאין הפדיון חל מדין שליחות או זכיה, אלא מצות הפדיון שייכת בכל אדם ולא דוקא בבעלים (ע' מהריט"א; שו"ת חת"ס רצה; משל"מ תרומות ד, ב; צ"צ החדש רכב), אם כן אפילו הבעלים מתנגדים לפדיונו של זה – פדיונו פדיון, אלא שיש לקונסו כדין חוטף מצוה מחברו. [ודן שם כאשר הבעלים אמרו לאחד לפדותו, וקדם אחר ופדה – האם משלם עשרה זהובים כדין חוטף מצוה אם לאו]. וכתב להוכיח שמועילה הפדיה גם ללא דין 'זכין לאדם שלא בפניו' – שהרי היה צד בגמרא לומר שהפדיון שייך לפודה, והלא בזה ודאי אין זכות לבעלים ואינו חפץ בכך.

ואולם בחזון איש (יז,ח) כתב לדחות הוכחה זו שלפי מה שהסקנו שהפדיון שייך לבעלים, יש לומר שהפדיון חל משום דין 'זכין לאדם שלא בפניו' ואין מועיל בעל-כרחו. ואכן כך היא שיטת הריטב"א (המובא במשנה למלך תרומות ד. וכן דעת כמה ראשונים בקדושין כג:): שזה שמועיל לפדות פטר-חמור של חברו – משום 'זכין' הוא [ולדעתו יש לפשוט מסוגיתנו את בעית הגמרא בנדרים (לו:)] בתורם משלו על של חברו], ודלא כשיטת התוס'.

ואף להתוס' – כתב החזו"א – יכול הבעלים לעכב על ידו משום שהמצוה שלו, כמו שאמרו בב"ק (צא:): בשור העומד להריגה.

(ונראה פשוט שעיקב זה אינו אלא לכתחילה, אבל אם קדם ופדה – פדוי, אלא שמשלם לו עשרה זהובים, כנ"ל).

ע"ע בחדושי הגר"ח על הרמב"ם (מעש"ש ח,ז) אודות חלות פדיון על דבר שאינו ברשותו, שיש לחלק בין פט"ח לפדיון נטע רבעי ומעש"ש, ששם יש תורת 'קנין' לחילול, לכך א"א בשאינו ברשותו, משא"כ בפט"ח אין הפדיון אלא הפקעת איסור. והתוס' (בב"ק סח:): פרשו משום שהחמור אסור בהנאה הרי זה כפדיון הקדש שיוכל כל אדם לפדותו, ואינו כמעשר. ומ"מ אינו כהקדש ממש הלכך פדיונו לבעלים.

ואפילו לרבי שמעון המתיר בהנאה, כתבו אחרונים שלכך יכול אחר לפדותו משום שהוא כשליח הבעלים, ומטעם 'זכין' כנ"ל [התוס' שלא כתבו טעם זה, כי באו ליישב לפי הצד שהחמור שייך לפודה, ואז אין זכות. אבל לר"ש הלא ודאי ששייך לבעלים].

או כיון שהוא כממון כהן הרי זה כהקדש (עפ"י צמח צדק החדש רכב,ד; חדושי חת"ס).

ע"ע ב'חדושי הגר"ח על הש"ס' כאן, ובב"ק בענין הגנב והגזלן שתרמו.

א. תא שמע, הגונב פטר חמור של חברו, משלם תשלומי כפל לבעלים, ואעפ"י שאין לו עכשיו – יש לו לאחר זמן... ותו לא מידי'. משמע שמשלם תשלומי כפל עבור כל שווי החמור, לא רק על ההפרש שבין דמי חמור לדמי שה – מפני שהחמור כולו יהא ממונו לאחר הפדיה. [ואין זה דומה לקידושין שאין האשה מקודשת אלא בסכום ההפרש – כי שם צריך שתקבל כסף שיכולה ליהנות ממנו בפועל] (עפ"י אבן האזל גנבה ב,ג, ו[ע' גם בפירוש רבנו גרשום בד"ה לא דמי להקדש]). וחילק בין זה לגונב טבלו של חברו, שאינו משלם לו אלא כפי דמי החולין – כי שם התרו"מ שכתובו אינם שלו כלל).

– מבואר למסקנא שאף על פי שעכשיו אסור בהנאה, הרי הוא שלו כיון שיש לו התר לאחר הפדיון. [ואפילו למאן דאמר 'דבר הגורם לממון לאו כממון דמי' (וכן פסק הרמב"ם הל' גנבה ב,ג.) כיון שבידו לפדותו מיד הריהו ממון גמור לדברי הכל. עפ"י עמודי אור טז].

ואולי יש ללמוד מכאן לאוסר נכסיו בהנאה שכיון שיש לו התר כשישאל על נדרו, ומצוה יש בדבר – נחשבים הנכסים כשלו (כן צדד הרשב"א בשו"ת, ח"ב רלג).

א. יש להעיר מדברי הרשב"א עצמו (מובא בר"ן נדרים פה.) שהאוסר דבר בקונם על עצמו, יכולים אחרים ליטלנו בעל כרחו (וע"ע במובא בנדרים מז אודות בעלות על איסורי הנאה וקונמות).

ואכן בספר שערי ישר (א,ט) העיר על הרשב"א בנדרים, מאי שנא מפטר-חמור שיש בו דין ממון משום ההתר שלאחר הפדיון, והלא גם כאן מצוה להשאל. ויצא לחלק בין הנדונים; כיון שפקיעת הבעלות מאיסורי הנאה אינה נובעת ממניעת השימוש בפועל, אלא דין התורה האוסרו בהנאה הוא שמפקיע את הבעלות, הלכך איסור המעותד להיות התר לאחר זמן אינו מפקיע בעלות, ואולם איסור קונם אינו מעותד להיות התר אלא שאפשר להשאל ולעקרו למפרע – לכן באיסור זה אין ההתר העתידי גורם דין ממון עתה, שהרי עתה שהאיסור קיים, הרי הוא בעצם איסור תמידי ולא זמני.

ב. ע"ע בשו"ת אבני נזר אה"ע שעד, ז אודות הקדש שמוותר לחללו על שוה פרוטה, שנחשב משום כך ממונו של האדם.

וגנב מבית האישה אמר רחמנא, ולא מבית הקדש'. על הצרכת שתי דרשות לפטור מכפל את הגונב מהקדש (עתוס') – ע' במובא ביוסף דעת ב"ק עו.

'ישראל שהיו לו עשרה ספק פטרי חמורים, מפריש עליהן עשרה שיין ומעשרן והן שלו'. התוס'
הקשו מדוע נקט עשרה שיין, והלא שה אחד פוטר כמה פטרי חמור (לפר"ת).

ויש לפרש שאם אכן הפריש רק שה אחד על כל הספקות, תועיל תפישת הכהן, שהרי אפילו אם רק חמור אחד חייב בפדיון השה שייך לכהן, וכיון שיש כאן כמה וכמה ספקות שאותו שה של הכהן – מועילה תפיסה. אבל כשמפריש שה אחד לכל חמור, הרי על כל שה ושה אין בו אלא ספק שקול, לכך לא תועיל תפישת הכהן. ועל כן הדגיש רב נחמן 'זהן שלו' – דבר שאין בו חידוש, שהרי כל מעשר בהמה של הבעלים הוא (עפ"י חדושי ר' מאיר שמחה הכהן ב"מ ז).

בסוגיא בב"מ שם (כפרש"י) משמע שבכל מקום שאין מוציאים השה מיד הכהן התופס – אינו חייב במעשר. וא"כ קשה לפי הסברה הנ"ל יוצא שאם פדה בשה אחד כמה פטרי חמורים אינו נכנס להתעשר משום זכות הכהן בשה, והרי פשט לשון המשנה אין במשמע כן דקתני 'פודה בו פעמים הרבה, נכנס לדיר להתעשר' – משמע באותו אחד שפדה בו פעמים הרבה. ואולם דעת הרמב"ם אעפ"י שאין מוציאים מידו, נחשב פדיון פט"ח כממון ישראל, וכמו שבאר הרשב"א בתשובה שיא. ולדבריו ל"ק.

וגוף הסברא צ"ב, שאם משום הרוב מועילה תפיסה, א"כ גם אם מפריש עשרה שיין תועיל תפיסת הכהן שהרי אחד מהם שלו על פי הרוב, וכדין רחל שילדה שני זכרים ואין ידוע מי ראשון – נוטל הכהן אחד מהם (את הכחוש. רמב"ם בכורות ה, א), הגם שאינו יודע אם הוא הבכור, הואיל ויש לו זכות ממון ודאית. והכא נמי יש כאן 'רוב' על זכות ממונית ומדוע לא תועיל תפיסה.

'הלוקח טבלים ממורחין מן העובד כוכבים...' על שיטות הראשונים בדין 'לקוח' לענין מעשרות – ע' במובא ביוסף דעת ב"מ פח.

ובדין מירוח נכרי, האם תלוי בבעלות הנכרי בשעת מירוה, או תלוי [גם] באדם הממרח (רש"י ותוס') – ע' במובא במנחות סז.

(ע"ב) 'המפקיד פירותיו... אצל העובד כוכבים – כפירותיו'. הראב"ד (מעשר יא, טו) מפרש כפי פשטות
הסוגיא שלתנא קמא דנים שודאי החליפם הנכרי בפירותיו, הלכך אפילו הפקיד פירות מתוקנים צריך לעשר, בחזקת שהוחלפו בפירות נכרי. ואף על פי שמירוח נכרי פוטר – מדרבנן חייב משום גזרת בעלי כיסין (וכמו שכתבו התוס').

וטעם ההנחה הודאית שהחליף, משום 'כאן נמצא (אצל הגוי) – כאן היה'. ואף על פי שידוע שישראל הפקיד אצלו, זהו דרך מקרה ואין זה מקומם ואילו פירות הגוי מקומם כאן (אבני נזר יו"ד שמב, ח).
ואולם דעת הרמב"ם (שם) והרא"ש (דמאי ג, ד. וכן פרש הרע"ב שם) שהחלפה אינה אלא ספק [הלכך אם הפקיד טבלים שנגמרה מלאכתם, אין אומרים ודאי החליפם הנכרי והרי מירוחו פוטר (לדעת הרמב"ם אף מדרבנן) אלא חייב להפריש שמא לא החליף]. ותמה הגרעק"א (שם) על כך מסוגיתנו. ובשפת אמת צדד שאפילו לתנא קמא שמחייב ליתן, מידי ספק לא יצא, הלכך אין להפריש מזה על טבל ודאי (וצריך עיון לענין ברכה).

רבי שמעון אומר: דמאי. מצינו עוד לשון 'דמאי' על ספק מעשר – במכשירין ב, י' המוצא פירות בדרך... מחצה למחצה – דמאי ובר"ש: כלומר ספיקא הוי. [ואינו כ'דמאי' שבכל מקום שהוא כינוי לפירות עם הארץ, ויש לו דינים וקולות מיוחדים מפני שרוב ע"ה מעשרים. וגם אין מפרישים ממנו תרומה גדולה. וע' משנה למלך מעשר ט,א].

כאן בתרומה גדולה כאן בתרומת מעשר... טבלים שאתה לוקח מן העכו"ם אי אתה מפריש מהן תרומת מעשר ונותנה לכהן – והוא הדין לענין מעשר, מפריש ופטור מליתנו ללוי, שאומר לו: באתי מכח מי שאינך יכול לדון עמו (עפ"י רמב"ם תרומות א, יא, ובתשובה של"ו). ורק תרומה גדולה חייב ליתן לכהן – מכך שלא גילתה תורה לפטור אלא בתרומת מעשר (ערמב"ם; לקוטי הלכות).

בחדושי הגר"ח הלוי (תרומות א, יא) מבוארים שני אופנים מדוע לפי האמת נצרכים לסברת 'קאתינא מכח גברא דלא מצי לאשתעויי' וגם ללימוד המיוחד מן הכתוב בתרומת מעשר (כפי שמשמע מלשון הרמב"ם); –

א. עיקר הפטור הוא מצד הסברה, אלא שהכתוב בא לחדש שלא חל עליו חיוב נתינה מחדש, להיותו חוזר ומתחייב כאשר הפירות ברשות ישראל. ודוקא במעשר ובתרומת מעשר גילה הכתוב, ולא בתרומה גדולה.

ב. אילולא שחידש הכתוב הייתי אומר שהטעם שנכרי פטור משום שאינו בר מצוות, אבל אין פטור והפקעה בעצם הפירות, ועל כן אין שייך לפטור את הבא מכחו, כי גם הוא עצמו אינו פטור אלא משום שאינו מצווה – לכך בא הכתוב לחדש פטור בעצם הפירות, שלכן גם כל הבא מכחו פטור. ופטור זה לא נאמר בתרומה גדולה.

והגרש"ז איערבך זצ"ל בספרו מנחת שלמה (לו) נטה מדרך זו וכתב לפרש שמעשר ראשון [והוא הדין מעשר עני – ע"ש באורך], כיון שמותר לזרים ואין בו קדושה, הרי שמצוותו אינה אלא כדבר שבממון גרידא, לפיכך הלוקח פטור מנתינתו מפני סברת 'קאתינא...'. ואין צורך לשום לימוד על כך. ואולם בתרומת מעשר היה מקום להסתפק בדבר, שמא כיון שיש בה קדושה הריהי כתרומה גדולה שאין שייכת סברה זו לפוטרה כיון שהיא חוק הכהנים, או שמא לא נאמר חיוב תרומת-מעשר אלא מן המעשר שמחייבים ליתנו ללוי [וזה היתה דעתו של רב דימי לחלק מצד הסברה 'דלמא כאן בתרומה גדולה כאן בתרומת מעשר' – משמע שמצד הסברה חילק כן, אף בלא קרא] – ועל כך בא הכתוב לגלות על הסברה, ממשוטו של מקרא ולא דרשה מיתור הכתוב, שאין חיוב תרומת מעשר אלא ב'טבלים שאתה (- הלוי) לוקח מבני ישראל', כיון שחיוב תרומת מעשר מסתעף רק ממעשר ראשון הניתן ללוי. עד כאן תורף דבריו.

דף יב

ולא בשחוטא... – שאין קרוי 'שה' אלא חי [וכן בסמוך נסתפקו האם אפשר לפדות בבן פקועה אם לאו, כיון שדינו כשחוטא].

ונראה שכן הדין גם לענין החמור, אם הוא מת – שוב אין לו פדיון שאינו קרוי 'חמור'. וכן הביא מהרי"ט אלגאזי (אות יב יד) מהתוספתא (א, 1) ומהספרי (קרח), שאין פודים פטר חמור שמת. ואולם הפרישה (שכא, יט) כתב שיכול לפדותו (ע' בשו"ת אור לציון יו"ד כא).